

RENTA Z TYTUŁU ZMNIEJSZENIA WIDOKÓW POWODZENIA NA PRZYSZŁOŚĆ

KRZYSZTOF MULARSKI*
KRZYSZTOF GRZESIOWSKI**

DOI: 10.26399/iusnovum.v17.2.2023.14/k.mularski/k.grzesiowski

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przeprowadzenie wykładni przesłanek i treści roszczenia o odpowiednią rentę z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość (tzw. trzecia przesłanka rentowa z art. 444 § 2 k.c.). W literaturze prawniczej rencie tej poświęcono zdecydowanie mniej uwagi niż rentom z pozostałych tytułów określonych w art. 444 § 2 k.c. W artykule koncentrujemy się nad rozwiązaniem niektórych z rysujących się w cywilistyce wątpliwości interpretacyjnych związanych z wyrażeniem „zmniejszenie widoków powodzenia na przyszłość”. Do przeprowadzenia rozważań wykorzystano derywacyjną koncepcję wykładni. W artykule wykazano, że roszczenie o rentę z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość przysługuje każdej osobie fizycznej (w tym dziecku poczętemu), która doznała takiego rodzaju uszkodzeń ciała lub rozstroju zdrowia, że traci możliwość wykonywania szeroko rozumianej pracy, w tym pracy w gospodarstwie domowym, a w konsekwencji – traci korzyści materialne czy majątkowe, które ta praca by przyniosła. Rolą rozważanego w pracy fragmentu przepisu wydaje się rozstrzygnięcie wątpliwości interpretacyjnych w odniesieniu do możliwości indemnizacji korzyści majątkowych, które poszkodowany uzyskałby w przyszłości z prawdopodobieństwem wyższym niż niskie, małe, niewielkie czy nieduże, lecz mniejszym niż prawdopodobieństwo graniczące z pewnością (a przynajmniej bardzo wysokie), którego wymaga się zwykle w odniesieniu do utraconych korzyści przy rencie z tytułu utraty zdolności do pracy zarobkowej. Ten wynik wykładni znajduje pełne uzasadnienie zarówno w systemowych, jak i funkcjonalnych dyrektywach interpretacyjnych.

Słowa kluczowe: renta, zmniejszenie, widoki, powodzenie, przyszłość

* dr hab., prof. UAM, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (Polska), e-mail: krzysztof.mularski@amu.edu.pl, ORCID: 0000-0002-4664-9812

** dr, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego (Polska), e-mail: krzysztof.grzesiowski@usz.edu.pl, ORCID: 0000-0003-3287-7790

DISABILITY PENSION GRANTED DUE TO THE REDUCTION OF PROSPECTS FOR SUCCESS IN THE FUTURE

ABSTRACT

The aim of the article is to interpret the conditions for and the content of a claim for an appropriate disability pension granted due to the reduction of prospects for success in the future (the so-called third disability pension condition under Article 444 § 2 of the Civil Code). The choice of the subject of analysis is justified primarily by the fact that in the legal literature this disability pension has been given much less attention than pensions granted due to other conditions specified in Article 444 § 2 CC. The authors focus on solving some of the interpretative doubts emerging in the civil law in relation to the expression: "reduction of the prospects for success in the future". To carry out the analyses, the derivative conception of interpretation is used. The article shows that a claim for a pension due to the reduction of prospects for success in the future is available to every natural person (including a conceived child) who has suffered such a kind of bodily injury or health disorder that makes them lose the ability to work (within the broad meaning of the word), including the ability to perform household chores and, consequently, the material or financial benefits that this work would bring. The role of the provision, according to the authors, seems to be to resolve interpretation related doubts with regard to the pecuniary benefits that the aggrieved party would obtain in the future with a probability higher than low, small, but lower than the probability bordering on certainty (or at least very high), which is usually required in relation to lost benefits in order to grant a disability pension. This result of the interpretation is fully justified in both systemic and functional interpretative directives.

Keywords: disability pension, reduction, prospects, success, future

UWAGI WSTĘPNE

Przedmiotem rozważań podjętych w niniejszym artykule będą przesłanki i treść roszczenia o odpowiednią rentę z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość (tzw. trzecia przesłanka rentowa; art. 444 § 2 k.c.).

Wybór przedmiotu rozważań znajduje uzasadnienie przede wszystkim w tym, że w literaturze prawniczej rencie z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość poświęcono zdecydowanie mniej uwagi niż rentom z pozostałych tytułów określonych w art. 444 § 2 k.c., tj. rencie z tytułu całkowitej lub częściowej utraty zdolności do pracy zarobkowej poszkodowanego oraz rencie z tytułu zwiększenia się jego potrzeb. A. Szpunar mówił w tym kontekście wielokrotnie o „macoszym” traktowaniu trzeciej przesłanki rentowej¹. Jakkolwiek przyznać trzeba, że od czasu wypowiedzania tych słów nastąpił znaczny przyrost wypowiedzi doktrynalnych, zachowują one ciągle aktualność. Relatywnie (w porównaniu z pozostałymi tytułami rentowymi) małe zainteresowanie rentą z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość nie musiałyby samo w sobie stanowić

¹ Zob. A. Szpunar, *Glosa do wyroku SN z 28 stycznia 1963 r.*, 2 CR 193/62, NP 1964/4, s. 419; idem, *Czyny niedozwolone w Kodeksie cywilnym*, S.C. 1970, t. XV, s. 97; idem, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, w: *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, Łódź 1997, s. 344; idem, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998, s. 152 i n.

problemu, gdyby stanowisko doktryny było jednolite i jasne. Sposób rozumienia trzeciej przesłanki rentowej nie jest jednak ustalony; przeciwnie, proponowane są różne (przynajmniej do pewnego stopnia) znaczenia „zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość”. W konsekwencji, w zależności od przyjętego stanowiska, różnie kształtować się będzie zbiór zdarzeń (stanów faktycznych) relewantnych na gruncie rozważanego w tym tekście roszczenia. Uzasadnieniem tego stanu rzeczy ma być większe skomplikowanie (w porównaniu z pozostałymi tytułami rentowymi) renty z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość². Za podjęciem tematu przemawia również взгляд na potrzeby praktyki. Naszkicowany wyżej stan rozważań doktrynalnych nad trzecią przesłanką rentową, a ściślej: jego wskazane niewyczerpująco przyczyny, zdają się powodować, że jest to najtrudniejszy dowodowo i najmniej pewny tytuł renty odszkodowawczej³. Stanowisko doktryny koresponduje tu zresztą harmonijnie z nielicznym i niejednokrotnie rozbieżnym przynajmniej w zakresie szczegółów orzecznictwem⁴. Niepewność prawa w tej mierze generuje zwiększone koszty transakcyjne (np. podwyższone koszty postępowania dowodowego czy koszty zastępstwa procesowego), których przynajmniej częściowo można by zapewne uniknąć przy założeniu ustabilizowania wyniku wykładni odpowiedniego fragmentu art. 444 § 2 k.c.

Naszkicowanie przedmiotu rozważań i argumentów przemawiających za jego podjęciem pozwala przejść do naświetlenia ich celu. Celem rozważań będzie próba rozwiązania niektórych z rysujących się w cywilistyce wątpliwości interpretacyjnych związanych z wyrażeniem „zmniejszenie widoków powodzenia na przyszłość”. Słowo „niektórych” wymaga podkreślenia; dokładne rozważenie zagadnienia wymagałoby przynajmniej obszernego studium, jeśli nie monografii.

² Zob. idem, w: *Materiały dyskusyjne do Projektu Kodeksu Cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały Sesji Naukowej 8–10 grudnia 1954 r.*, Warszawa 1955, s. 347; J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku na ciele lub zdrowiu (według prawa cywilnego)*, Warszawa 1968, s. 97; A. Śmieja, w: A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część ogólna*, t. 6, Warszawa 2018, s. 749; P. Sobolewski, w: K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2022, art. 444, Nb 73.

³ Zob. A. Szpunar, w: *Materiały dyskusyjne do Projektu Kodeksu Cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej...*, op. cit., s. 347; M. Kaliński, *Szkoda na osobie i jej naprawienie*, Warszawa 2021, s. 267.

⁴ Trudno wskazać orzeczenia, które w całości koncentrowałyby się na trzeciej przesłance rentowej; problematyka podjęta w niniejszej pracy występowała zgoła zawsze jeśli nie na marginesie, to przynajmniej obok rozważań poświęconych innym zagadnieniom (w szczególności rencie z tytułu całkowitej lub częściowej utraty zdolności do pracy zarobkowej): z nowszego orzecznictwa por. zwłaszcza: wyrok SA w Krakowie z 9.03.2022 r., I ACa 911/20; wyrok SA w Warszawie z 14.04.2021 r., V ACa 576/20; wyrok SA w Szczecinie z 25.02.2021 r., I ACa 272/20; wyrok SA w Poznaniu z 28.01.2021 r., I ACa 850/19; wyrok SA w Białymstoku z 6.04.2020 r., III APa 110/19; wyrok SA w Szczecinie z 11.12.2019 r., I ACa 696/18; wyrok SA w Warszawie z 6.09.2019 r., VI ACa 197/19; wyrok SA w Warszawie z 18.03.2019 r., VI ACa 1032/17; wyrok SA w Warszawie z 11.05.2017 r., I ACa 361/16; wyrok SA w Warszawie z 19.12.2016 r., VI ACa 1575/15; wyrok SA w Szczecinie z 2.03.2016 r., I ACa 1117/15; wyrok SA w Szczecinie z 21.05.2015 r., I ACa 55/15; wyrok SA w Białymstoku z 21.03.2014 r., I ACa 853/13; wyrok SA w Poznaniu z 15.01.2014 r., I ACa 1096/13; wyrok SA w Łodzi z 3.12.2013 r., I ACa 637/13; wyrok SA w Krakowie z 18.06.2013 r., I ACa 507/13; wyrok SA w Szczecinie z 23.04.2013 r., I ACa 639/12; wyrok SA w Poznaniu z 27.03.2013 r., I ACa 156/13; wyrok SA w Lublinie z 26.03.2013 r., III APa 1/13.

Poza zakresem rozważań pozostaną w szczególności wątki historycznoprawne⁵ i prawnoporównawcze⁶. Nie stanie się też przedmiotem zainteresowania kwestia procesowa dotycząca sentencji wyroku uwzględniającego powodztwo o rentę z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość (kwestia ta jest istotna przede wszystkim w odniesieniu do małoletnich i sprowadza się do pytania, czy sąd może przyznać rentę na przyszłość, oznaczając datę, od której będzie ona płatna, czy też może jedynie przesądzić odpowiedzialność pozwanego na wypadek kolejnego sporu sądowego w przyszłości)⁷. Należy podkreślić, że odniesienia do innych przesłanek rentowych będą czynione jedynie o tyle, o ile zostanie to uznane za konieczne, w dodatku w wąskim raczej zakresie. Z jednej strony jest to uzasadnione przedmiotem rozważań, z drugiej jednak, nie bez racji, podkreśla się w literaturze, że wszystkie przesłanki rentowe są ze sobą ściśle powiązane; każda z nich jest przynajmniej w pewnym stopniu uwarunkowana pozostałymi, a także każda z nich w pewnym stopniu warunkuje pozostałe⁸.

Rozważania zawarte w artykule prowadzone będą metodą dogmatyczno-prawną, przez którą rozumie się prowadzenie wykładni tekstu aktu normatywnego zgodnie z określoną koncepcją wykładni; ewentualnie prowadzenie określonych wnioskowań prawniczych na gruncie przyjętych w kulturze prawnej reguł (dyrektyw) inferencji⁹. Ową wybraną koncepcją wykładni będzie koncepcja derywacyjna¹⁰. Zastosowanie koncepcji derywacyjnej powinno jaśniej postawić niektóre kwestie i, zwłaszcza, umożliwić dostrzeżenie pewnych niedostrzeganych wcześniej aspektów rozważanego zagadnienia¹¹.

⁵ Źródłem współczesnej regulacji jest art. 161 KZ, który czerpał z kolei z § 1236 ABGB w jego pierwotnej wersji. Do dziś na dyskusje nad zagadnieniem wpływają przykłady zdarzeń relevantnych na gruncie trzeciej przesłanki rentowej, podane niegdyś przez R. Longchamps de Berier (R. Longchamps de Berier, *Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu Kodeksu*, Warszawa 1934, s. 206), co trafnie zauważa A. Szpunar (A. Szpunar, *Glosa do wyroku SN z 28 stycznia...*, op. cit., s. 419; idem, *Czyny niedozwolone w Kodeksie cywilnym*, op. cit., s. 97; idem, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, op. cit., s. 344; idem, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, op. cit., s. 152 i n.).

⁶ Sceptycznie co do roli komparatystyki dla rozważań nad podjętym w niniejszej pracy zagadnieniem M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 271.

⁷ Zob. najszerzej B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę z tytułu uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia*, w: E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Aktualne zagadnienia prawa prywatnego*, Wrocław 2012, *passim*, i wyczerpująco wskazana w tej pracy literatura.

⁸ Zob. zwłaszcza A. Szpunar, *Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 1963 r.*, III CO 38/62, OSPIKA 1965/9, poz. 196, s. 414; idem, *Roszczenie małoletniego o rentę wypadkową*, NP 1968/4, s. 531; A. Szpunar, *Czyny niedozwolone w Kodeksie cywilnym*, op. cit., s. 94; A. Szpunar, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, op. cit., s. 344; A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, op. cit., s. 147.

⁹ Co do problemów filozoficzno- i teoretycznoprawnych związanych z wyborem określonej koncepcji wykładni zob. K. Mularski, *Kilka uwag o granicach prawa i dyskusji nad tymi granicami*, w: R. Szczepaniak (red.), *Problemy pogranicza prawa cywilnego*, Warszawa 2022, s. 83 i n.

¹⁰ W przyjaznym dla nieobytego z teorią prawa czytelnika skrócie przedstawioną w M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2017, *passim*.

¹¹ Należy jednak zastrzec, że koncepcja ta słabo, jeśli w ogóle, nadaje się do rozważań nad terminami takimi jak „szkoda” (być może termin ten jest jednym z tzw. terminów pierwotnych cywilistykii jako określonej dziedziny wiedzy).

PRZESŁANKI ROSZCZENIA O RENTĘ Z TYTUŁU ZMNIEJSZENIA WIDOKÓW POWODZENIA NA PRZYSZŁOŚĆ

1. Podejmując próbę ustalenia przesłanek roszczenia o rentę z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość oraz, w kolejnym kroku, ustalenia zakresu (zbioru) zdarzeń, stanów rzeczy bądź zjawisk (stanów faktycznych) relewantnych na ich gruncie, konieczne jest w pierwszej kolejności przeprowadzenie wykładni językowej wyrażenia (fragmentu tekstu aktu normatywnego) „zmniejszenie widoków powodzenia na przyszłość” (art. 444 § 2 k.c.). Dla zachowania czytelności rozważań należy kolejno ustalić znaczenie poszczególnych wyrażen: „widoki”, „powodzenie na przyszłość” i „zmniejszenie [widoków powodzenia na przyszłość]”; jakkolwiek pewne wątki będą się tu wzajemnie przeplatać.

Słowniki języka polskiego (ogólnego, powszechnego) podają kilka kategorialnie różniących się znaczeń terminu „widoki”. Biorąc pod uwagę kontekst, w którym termin ten został użyty przez prawodawcę w art. 444 § 2 k.c. (podkreślić przy tym należy, że termin ten nie występuje w żadnym innym przepisie k.c.), „widoki” znaczą tyle, co „nadzieje na coś lub perspektywy czegoś”¹² lub, bardzo podobnie, „możliwości spełnienia jakichś oczekiwań”¹³. W interesującym nas znaczeniu widoki mogą być dobre, doskonałe, lepsze; mogą być też kiepskie lub marne. Można mieć widoki „powodzenia”, a także widoki na „awans, pieniądze, pracę, przyszłość, sukces, zmiany, zwycięstwo”¹⁴. Na gruncie reguł semantycznych języka ogólnego nie jest sprawą przesądzoną, czy dla sensownego użycia terminu konieczna jest świadomość podmiotu, którego, najprościej mówiąc, owe widoki dotyczą. Sugerują to wprawdzie terminy odnoszące się do stanów mentalnych („nadzieja”, „oczekiwania”), niemniej wyraźnie przeczą podawane w słownikach przykłady użycia; z perspektywy zewnętrznego obserwatora można sensownie powiedzieć, że oto ktoś ma widoki np. na awans, mimo tego że ów ktoś takiej nadziei nie ma ani oczekiwań nie żywi. Przykłady użycia terminu pokazują też, że to, na co ktoś ma widoki, nie stanowi jednolitej kategorii ontycznej; chodzi tu zarówno o zdarzenia (np. awans), stany rzeczy (np. praca, jeśli rozumieć ją jako stan zatrudnienia), jak i zjawiska (np. zmiany).

Powyższe ustalenia pozwalają dostrzec, że termin „widoki” jest w istocie predykatem dwuargumentowym, przyjmującym postać „X ma widoki na Z”. Odnosząc ten predykat do kontekstu użycia terminu w art. 444 § 2 k.c., nie ma jakichkolwiek wątpliwości, że zmienna X przebiega zbiór osób fizycznych (z zastrzeżeniem art. 446¹ k.c. tylko osoba fizyczna może doznać szkody na osobie), natomiast zmienna Z jakichś (nie przesądzając jeszcze jakich) przyszłych zdarzeń, stanów rzeczy bądź zjawisk. Dokonując rekonstrukcji predykatu w języku logiki modalnej, można powiedzieć, że X ma widoki na Z wtedy i tylko wtedy, gdy jest możliwe, że X uzyska (w najszerszym tego słowa znaczeniu) Z. Nie sposób nie

¹² Zob. *Słownik języka polskiego PWN*: <https://sjp.pwn.pl/sjp/widoki;2535769.html> (dostęp: 4.04.2023). Tak też *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 4, T-Ż (red. S. Dubisz), Warszawa 2003, s. 415.

¹³ Zob. *Wielki słownik języka polskiego PAN*: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/40384/widoki> (dostęp: 4.04.2023).

¹⁴ *Ibidem*: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/40384/widoki> (dostęp: 4.04.2023).

zauważyć, że takie rozumienie „widoków” jest niezwykle szerokie; dotyczy w zasadzie wszystkiego, co może wydarzyć się w przyszłości.

Prawodawca nie stanowi o samych tylko „widokach”, lecz o „widokach powodzenia na przyszłość”. W świetle poczynionych ustaleń wyrażenie „na przyszłość” należy uznać za oczywiste superfluum ustawowe, dodane do tekstu aktu normatywnego zapewne ze względów stylistycznych, być może również dydaktycznych¹⁵. Wystarczy więc skoncentrować uwagę na „powodzeniu”. Wykluczając znaczenia niemożliwe ze względu na kontekst, w którym termin „powodzenie” jest wykorzystany w art. 444 § 2 k.c., przyjąć należy, że znaczy on tyle, co „pomyślny obrót rzeczy, sukces, pożądaný wynik” (ewentualnie także, w wyraźniej węższym znaczeniu, „popularność, wzięcie”)¹⁶. Bardzo podobnie mowa jest o „powodzeniu w pracy”, tj. „osiągnięciu zamierzonego celu w jakimś działaniu”. Słownik podaje dalej liczne przykłady użycia rozważanego w tym miejscu terminu. Pomijając kwantyfikację powodzenia („wielkie, niebywałe, niesłychane, umiarkowane, małe” itp.), powodzenie może być „finansowe”, „materialne” lub „życiowe”. Dotyczyć może bardzo różnych sfer; mowa o powodzeniu w biznesie, handlu, hodowli, interesach, karierze, miłości, nauce, przedsięwzięciach, sporcie, sprawach osobistych, sercowych, finansowych, w walce o coś, w życiu, w grze, w wyborach, w zawodach, w domu, pracy, szkole, w towarzystwie, leczeniu, poszukiwaniach, prowadzeniu, realizacji, w szukaniu czegoś. Pouczające może też być zestawienie „powodzenia” z terminami bliskoznacznymi; wskazuje się m.in. na powodzenie i bogactwo, powodzenie i pomyślność, powodzenie i sławę, powodzenie i sukces, powodzenie i szczęście, powodzenie i uznanie, powodzenie i wytrwałość¹⁷.

Z refleksji nad znaczeniem terminu „powodzenie”, wyznaczonym regułami semantycznymi języka ogólnego, płyną następujące wnioski. Po pierwsze, powodzenie jest zawsze odnoszone do, najogólniej rzecz biorąc, czegoś korzystnego (oceniańego dodatnio); przy czym słowniki nie określają ani podmiotu, który miałby dokonywać oceny (tego, czy na korzyść należy patrzeć z perspektywy podmiotu, którego powodzenie ma, najogólniej rzecz biorąc, dotyczyć, czy też np. z perspektywy możliwie powszechnych przekonań społecznych określających, co można uznać za czyjeś powodzenie), ani też aksjologii (systemu wartości, ideologii), z perspektywy której ocena miałaby być dokonywana. Po drugie, powodzenie jest dość wyraźnie kojarzone z pracą (zarobkową, zawodową), niemniej z całą pewnością nie może być z nią utożsamiane i odnosić się może właściwie do wszelkich zdarzeń, stanów rzeczy bądź zjawisk (byle dodatnio ocenianych z jakiejś perspektywy). Po trzecie, wykładnia „powodzenia” jest w istocie wykładnią jednej ze zmiennych zrekonstruowanego wyżej predykatu *X* ma widoki na *Z*.

¹⁵ Co do przesłanek, jakie muszą zostać spełnione dla uznania określonego fragmentu tekstu aktu normatywnego za superfluum (uchylania założenia racjonalności językowej prawodawcy), zob. najszerzej: K. Mularski, *Kilka uwag o zbędnych fragmentach aktów normatywnych*, w: *Prawo wobec wyzwań współczesności*, t. V, Poznań 2008, s. 15 i n.

¹⁶ Zob. *Słownik języka polskiego PWN*: <https://sjp.pwn.pl/sjp/powodzenie;2506707.html> (dostęp: 4.04.2023). Zob. także *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, P-Ś (red. S. Dubisz), s. 469.

¹⁷ Zob. *Wielki słownik języka polskiego PAN*: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/46071/powodzenie/4918545/w-pracy> (dostęp: 4.04.2023).

Poczynione ustalenia co do znaczenia „widoków powodzenia na przyszłość” pozwalają przejść do rozważań nad widoków tych zmniejszeniem. Należy najpierw zauważyć, że termin „zmniejszenie” potwierdza przyjętą wcześniej charakterystykę modalną widoków powodzenia: zmniejszyć może się tylko to, czego wystąpienie czy zajście było w ogóle możliwe, a także potwierdza pleonastyczny charakter słów „na przyszłość”: nie sposób zmniejszyć przecież tego, co już wystąpiło. Istotniejsza jest jednak inna kwestia, mianowicie kategoryzacja jawnie eliptycznego zmniejszenia w pojęciach korespondujących z przyjętymi wcześniej rozważaniami. Punktem wyjścia są, jak zawsze, reguły semantyczne języka ogólnego.

Termin „zmniejszenie” nie ma swojej słownikowej charakterystyki, natomiast słownik podaje znaczenie jego podstawy znaczeniowej, tj. słowa „zmniejszyć”. Znaczy ono tyle, co „spowodować, że rozmiar, zakres, liczebność, intensywność czegoś lub odstęp między jakimiś obiektami staną się mniejsze”¹⁸. Odnosząc znaczenie wyznaczone regułami języka ogólnego do wcześniej poczynionych ustaleń, z bardzo dużą dozą przekonania można stwierdzić, że zmniejszenie widoków powodzenia oznacza zmniejszenie prawdopodobieństwa wystąpienia powodzenia. Biorąc pod uwagę aksjologię przypisywaną prawodawcy (który m.in. w szczególności intensywny sposób chroni zdrowie, ustanawiając w art. 444 § 1 k.c. przynajmniej dyrektywę interpretacyjną nakazującą rozstrzygać wątpliwości co do zakresu indemnizacji „jednorazowych” uszczerbków stanowiących konsekwencję szkody na osobie na korzyść poszkodowanego), nie budzi żadnych już wątpliwości, że *a maiori ad minus* zmniejszenie prawdopodobieństwa wystąpienia powodzenia oznacza także sytuację, w której wcześniej istniejące prawdopodobieństwo spada do zera (ktoś traci jakiegokolwiek szanse na powodzenie). Rezygnując z formalizacji matematycznych, do zmniejszenia widoków powodzenia dochodzi wtedy, gdy osiągnięcie powodzenia było możliwe (a tym samym prawdopodobieństwo jego osiągnięcia było większe od 0 i mniejsze niż 1¹⁹), lecz prawdopodobieństwo jego osiągnięcia zmniejszyło się (także w przypadku, gdy zmniejszyło się do 0, czyniąc czyjeś powodzenie niemożliwym).

Znaczenie terminu „zmniejszenie widoków powodzenia [na przyszłość]” wyznaczone jest też przez bliski i najbliższy kontekst językowy, w którym termin ten występuje.

¹⁸ Zob. *Wielki słownik języka polskiego PAN*: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/4781/zmniejszyc> (dostęp: 4.04.2023). Zob. także *Słownik języka polskiego PWN*: <https://sjp.pwn.pl/szukaj/zmniejszenie.html> („uczynić coś mniejszym lub mniej intensywnym”; dostęp: 4.04.2023); *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 4, T–Ż (red. S. Dubisz), Warszawa 2003, s. 1039.

¹⁹ Gdyby wystąpienie powodzenia było pewne, nie mówilibyśmy o zdarzeniach, stanach rzeczy lub zjawiskach jedynie możliwych. Można zauważyć, że takie postawienie sprawy jest w pełni zgodne nie tylko ze standardowo przyjmowanymi założeniami filozoficznymi (przyjęcie, że wystąpienie określonego zdarzenia, zwłaszcza takiego, jak jakkolwiek w szczegółach rozumiane powodzenie człowieka, jest pewne, wymagałoby przyjęcia bardzo silnych i raczej nieintuicyjnych założeń ontycznych), lecz także z elementarnym doświadczeniem życiowym (czy szerzej, kulturowym). Zdarza się ostatecznie całkiem często, że ludzie, którym zgodnie „wróźono” powodzenie w życiu, z różnych względów powodzenia tego nie doświadczyli. Być może zresztą zmniejszenie prawdopodobieństwa osiągnięcia powodzenia też nie spadnie nigdy do zera, a jedynie może do niego zmierzać (np. ktoś doznał ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu, lecz wygrał później w loterii organizowanej przez fundację opiekującej się osobami niepełnosprawnymi).

Po pierwsze, nie przesądzając w tym miejscu zakresu uszczerbków indemnizowanych przez rentę z art. 444 § 2 k.c., a w szczególności nie przesądzając tego, czy są to uszczerbki wykraczające poza zakres szkody w znaczeniu nadanym temu terminowi przez art. 361 § 2 k.c., bez wątplenia chodzi o uszczerbki o charakterze majątkowym. Taki wynik wykładni, pomijając niesporne stanowisko doktryny i orzecznictwa, determinowany jest m.in. znaczeniem słów wykorzystanych przez prawodawcę w art. 444 § 2 k.c., w którym mowa jest o „poszkodowanym” i „zobowiązanym do naprawienia szkody”. Treść terminu „powodzenie”, a w konsekwencji jego zakres, ulegają więc w tym momencie bardzo znaczącemu ograniczeniu. Chodzić mianowicie może jedynie o powodzenie materialne czy majątkowe. Takie stanowisko jest zresztą, z różnym w szczególności uzasadnieniem, niemal jednolicie prezentowane w doktrynie²⁰.

Po drugie, znaczenie dla procesu wykładni ma też termin „renta”. Nie wchodząc w nieistotne dla prowadzonych w tym tekście rozważań szczegóły, jest to świadczenie o charakterze okresowym, przyznawane (przy świadomości nieostrości) na dłuższy czas, niejednokrotnie (a niewykluczone, że wręcz zazwyczaj) dożywotnio, którego wysokość może zmieniać się w czasie w zależności od okoliczności (art. 907 § 2 k.c.). Zakładając racjonalne odnośnienie przez prawodawcę języka tekstu aktu normatywnego do rzeczywistości pozajęzykowej, należy przyjąć, że relewantne na gruncie art. 444 § 2 k.c. może być jedynie takie powodzenie, które polegałoby na uzyskiwaniu określonych wartości materialnych czy majątkowych przez dłuższy czas, nawet (choć niekoniecznie) dożywotnio. Wyklucza to relewancję powodzenia rozumianego jako jedno- czy kilkurazowe odniesienie sukcesu (nawet materialnego czy majątkowego²¹) w określonej dziedzinie czy sferze. W konsekwencji należy przyjąć, że spośród standardowych kategorii ontycznych relewancję na gruncie rozważanego w niniejszej pracy fragmentu art. 444 § 2 k.c. uzyskać mogą jedynie stany rzeczy lub zjawiska, a nie zdarzenia. I w tym przypadku tożsamy pogląd przyjmowany jest w doktrynie niemal jednolicie. Mówi się zwykle o tym, że uszczerbek indemnizowany rozważanym w niniejszej pracy roszczeniem powinien mieć charakter trwały²² lub (bliskoznacznie, jeśli nie synonimicznie) ciągły²³. Wypowiedzi,

²⁰ Stanowisko takie zajmują właściwie autorzy wszystkich powołanych w niniejszej pracy opracowań; jest ono zgodne z jednolitym orzecznictwem.

²¹ Być może odmiennie, sugerując prawną relewancję szansy uzyskania korzyści wynikłych z jednorazowych (incydentalnych) zdarzeń, R. Strugała, w: E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 444, Nb 12. *Expressis verbis* przeciwko indemnizowaniu utraty szans jednorazowych M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 273 i n.

²² Zob. J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 69; A. Szpunar, *Czyny niedozwolone w Kodeksie cywilnym*, op. cit., s. 93 i n.; idem, *W sprawie ustalenia renty z tytułu uszkodzenia ciała*, NP 1979/3, s. 19; idem, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, op. cit., s. 344; idem, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, op. cit., s. 145, 152; G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe*, Warszawa 2007, s. 140; M. Drela, *Renta deliktowa*, w: M. Drela (red.), *Renta w prawie polskim*, Wrocław 2016, s. 28, 44; M. Wałachowska, w: M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, Warszawa 2018, art. 444, Nb 21; L. Jantowski, w: M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2022, art. 444, Nb 7.

²³ Zob. A. Szpunar, *Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 1963 r.*, III CO 38/62, op. cit., poz. 196, s. 414; idem, *Czyny niedozwolone w Kodeksie cywilnym*, op. cit., s. 94; idem, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, op. cit., s. 146; M. Drela, *Renta deliktowa*, op. cit., s. 30, powołując E. Bagińską. W orzecznictwie zob. zwłaszcza uchwała SN (7) z 17.06.1963 r., III CO 38/62;

zgodnie z którymi renta nie odpowiada naturze uszczerbku w postaci utraty widoków powodzenia²⁴, można życzliwie zinterpretować jako trafne dostrzeżenie faktu, że treść i zakres terminu „powodzenie”, wyznaczone przez reguły semantyczne języka ogólnego (który to zakres jak najbardziej może obejmować konsekwencje, niekoniecznie zresztą majątkowe, jednostkowych zdarzeń), są zawężane przez bliski i najbliższy kontekst językowy art. 444 § 2 k.c.

2. Wynik wykładni językowej powinien zostać w tym miejscu skonfrontowany z regułami systemowymi wykładni. Rezygnując z obciążania pracy szerszymi wyjaśnieniami teoretycznoprawnymi, wystarczy w tym miejscu przypomnieć, że zbiór norm stanowionych przez prawodawcę jest zbiorem spójnym, m.in. w tym znaczeniu, że normy przez niego stanowione nie są względem siebie sprzeczne ani przeciwne. Zakładając – a jest to założenie w zasadzie niesporne we współczesnej polskiej kulturze prawnej – że odszkodowanie ma charakter kompensacyjny (służyć ma wyrównaniu prawnie relewantnych uszczerbków doznanych przez poszkodowanego), znaczenie „widoków powodzenia na przyszłość” powinno być wyznaczone tak, aby nie prowadziło do objęcia zakresem terminu uszczerbków, których wyrównaniu służą roszczenia skonstruowane na gruncie innych niż art. 444 § 2 k.c. przepisów prawnych.

Biorąc powyższe pod uwagę, należy uznać, że „widoki powodzenia na przyszłość” nie obejmują uszczerbków kwalifikowanych jako szkoda niemajątkowa (krzywda) i kompensowanych na podstawie roszczenia z art. 445 § 1 k.c.²⁵ Odmienny wynik wykładni prowadziłby natychmiast do podwójnej kompensacji tych samych uszczerbków, naruszając kompensacyjny cel odszkodowania. Teza tu przyjęta jest zresztą jednolicie reprezentowana w doktrynie i w orzecznictwie²⁶ i w pełni spójna z jednolicie akceptowanym poglądem, zgodnie z którym trwałość skutków naruszenia dobra osobistego (w tym zdrowia) jest jednym z najważniejszych kryteriów (czynników)

wyrok SN z 17.6.2009 r., IV CSK 37/09, OSP 2010/9, poz. 93. O „sukcesywnym powtarzaniu się w przyszłości” uchwały SN (7) z 17.06.1963 r., III CO 38/62; B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę...*, op. cit., s. 25 i n.; M. Dreła, *Renta deliktowa*, op. cit., s. 28. Bardzo podobnie R. Strugała, w: E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 11.

²⁴ Zob. wyraźnie M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 267.

²⁵ Należy zauważyć, że problemu tego nie rozstrzyga jednoznacznie art. 444 § 2 k.c. Przepis ten, stanowiąc o „poszkodowanym” i „zobowiązany do naprawienia szkody”, sugeruje wprawdzie relewancję jedynie uszczerbków majątkowych, lecz nie wyklucza sam przez się interpretacji, zgodnie z którą chodzi w nim także o podmiot, który doznał krzywdy, ponieważ w niektórych przepisach k.c., stanowiąc o „szkodzie”, obejmuje tym terminem nie tylko szkodę majątkową, lecz także krzywdę.

²⁶ Zob. J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 97; B. Bładowski, A. Gola, *Szkoda i odszkodowanie*, Warszawa 1984, s. 70; M. Dreła, *Renta deliktowa*, op. cit., s. 28, 44; M. Wałachowska, w: M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 57, 61; M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 270, 274; Z. Banaszczyk, M. Kaliński, w: T. Dukiet-Nagórska, A. Liszewska (red.), *System Prawa medycznego. Tom III. Odpowiedzialność prawna w związku z czynnościami medycznymi*, Warszawa 2021, s. 147; Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2022, s. 279. W orzecznictwie zob. zwłaszcza uchwała SN (7) z 17.06.1963 r., III CO 38/62. Podwójną kompensację tego samego uszczerbku (w niewielkim zakresie) zdaje się dopuszczać (nietrafnie, jeśli przypisanie takiego poglądu jest trafne) E. Bagińska, w: eadem (red.), *System Prawa Medycznego. Odpowiedzialność prywatnoprawna. T. 5*, Warszawa 2021, s. 711.

wyznaczających wielkość krzywdy, a w konsekwencji – wysokość zadośćuczynienia pieniężnego. Zdarzyć się, rzecz jasna, może, że rozmyte granice znaczeniowe szkody majątkowej i krzywdy będą na siebie nachodzić w kontekście uszczerbku polegającego na zmniejszeniu widoków powodzenia na przyszłość²⁷. Wówczas przypisanie uszczerbku (a właściwie jego budzącego wątpliwości kwalifikacyjne fragmentu czy elementu) do szkody kompensowanej rentą z trzeciej przesłanki albo do krzywdy kompensowanej zadośćuczynieniem pieniężnym staje się – jak się wydaje – drugorzędne w tym sensie, że istotniejszy od takiej czy innej kwalifikacji jest obowiązek jego uwzględnienia. Czy środkiem indemnizacji budzącego wątpliwości kwalifikacyjne fragmentu czy elementu uszczerbku będzie renta z trzeciej przesłanki, czy (odpowiednio podwyższone) zadośćuczynienie, zdaje się mieścić w granicach swobody orzeczniczej sądu.

3. Dla porządku należy zauważyć, że na tym etapie rozważań reguły funkcjonalne wykładni nie wydają się pomocne; zostaną one wykorzystane później w procesie uszczegóławiania osiągniętego wyżej, wstępnego wyniku wykładni.

4. Wyżej zaprezentowany wynik wykładni ma charakter w tym sensie wstępny czy ramowy, że nie mówi on jeszcze wiele (a w każdym razie nie mówi wszystkiego) m.in. o stanach rzeczy lub zjawiskach, które należałoby traktować jako desygnaty „powodzenia” w znaczeniu nadanym temu terminowi przez art. 444 § 2 k.c. Nie mówi też nic o prawdopodobieństwie wystąpienia owych stanów rzeczy lub zjawisk w przyszłości, pozostawiając ogromną przestrzeń między niemożliwością a koniecznością osiągnięcia przez poszkodowanego powodzenia. Dla poczynienia bardziej szczegółowych ustaleń w tym względzie, konieczne będzie bardziej zdecydowane sięgnięcie do dorobku doktryny i orzecznictwa, świadomie pomijanego w większości dotychczasowych rozważań²⁸.

Punktem wyjścia dla dalszych rozważań niech stanie się spostrzeżenie, odpowiadające elementarnemu doświadczeniu życiowemu i chyba niesporne, zgodnie z którym materialnie czy majątkowo pojmowane powodzenie człowieka wiąże się przede wszystkim – jeśli nie wyłącznie – z pracą²⁹. Pracę należy oczywiście rozumieć

²⁷ Zob. zwłaszcza M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 274. Por. także A. Szpunar, w: *Materiały dyskusyjne do Projektu Kodeksu Cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej...*, op. cit., s. 347.

²⁸ Poglądy doktryny i orzecznictwa właściwie nie są ugruntowane w określonej koncepcji wykładni; znajdują one ugruntowanie bardziej w intuicjach językowych (w dotychczasowej literaturze np. ani razu nie powołano słowników języka ogólnego jako podstawy legitymacji proponowanych wyników), systemowych lub moralnych podmiotów argumentujących. Niejednokrotnie argumentacja ograniczała się do podawania przypadków zastosowania przepisu (tzw. argument z przypadków typowych), albo stwierdzenia, że zakres przepisu do tych przypadków się nie ogranicza. Bardzo powszechnie określano też relację podawanych jako zakres zastosowania roszczenia z rozważanej w niniejszej pracy przesłanki zbiorów stanów faktycznych do przesłanek roszczeń z innych przesłanek (zwłaszcza przesłanki utraty zdolności do pracy zarobkowej), prokurując trudne do rozwikłania zatarcie między językiem procesu wykładni a metafizycznym kwalifikacji jej wyników; zagadnienie to będzie jeszcze poruszone w ramach dalszych rozważań. Nie czyni to oczywiście dorobku doktryny godnym odrzucenia, lecz skłania jedynie do wykorzystania go w odpowiedni (do zamierzonych celów pracy i przyjętej metodologii) sposób.

²⁹ Inspirująco o pracy społecznie użytecznej K. Karoń, *Historia antykultury*, Warszawa 2018, *passim*.

szeroko, tj. jako wszelkiego rodzaju aktywność (niesprzeczną z normami obowiązującymi w systemie), która przynosi osobie ją wykonującej korzyści materialne czy majątkowe w dłuższej, nawet dożywotniej perspektywie czasowej. Chodzi tu więc, oczywiście, nie tylko o zatrudnienie na podstawie umowy o pracę, lecz także prowadzenie własnej działalności gospodarczej, gospodarstwa rolnego, działalność (ale już nie jednostkowe działania) artystyczną, sportową, prowadzenie przynoszących dochód stron czy serwisów internetowych, regularne uczestniczenie w różnego rodzaju przynoszących dochód konkursach czy zawodach³⁰ itp. Takie postawienie sprawy w pełni koresponduje z wyraźnie większościowym stanowiskiem doktryny, gdzie zmniejszenie widoków powodzenia [na przyszłość] rozumiane jest przede wszystkim (choć znowu niewyłącznie) jako zmniejszenie (także pozbawienie) szans na uzyskiwanie korzyści materialnych czy majątkowych właśnie z szeroko rozumianej pracy³¹. W większości wypowiedzi chodzi przy tym nie tyle nawet o pracę jako taką, co określone jej przejawy czy aspekty – nieodmiennie dodatnio czy pozytywnie oceniane. Mowa więc m.in. o powodzeniu rozumianym jako osiągnięciu (ponadprzeciętnego) sukcesu czy osiągnięć w ramach wykonywanej pracy, awansie zawodowym, wykonywaniu pracy szczególnie dobrze płatnej³². Podobna myśl zakładana była zapewne entymematycznie w tzw. argumentacji z przypadków typowych, gdzie wskazywano zwykle na oszpecenie aktora, uniemożliwiające mu granie głównych ról³³.

³⁰ Co do tego ostatniego przykładu zob. A. Śmieja, w: A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań...*, op. cit., s. 750; M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 270 i n.

³¹ Zob. bardzo wyraźnie np. P. Sobolewski, w: K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz...*, op. cit., art. 444, Nb 73, 74; zob. także B. Bładowski, A. Gola, *Szkoda i odszkodowanie*, op. cit., s. 69; M. Drela, *Renta deliktowa*, op. cit., s. 37; R. Strugała, w: E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 11.

³² Mówiąc o korzyściach osiągniętych dzięki szczególnym umiejętnościom czy talentom niejednokrotnie, choć nie zawsze, ma się mniej lub bardziej jednoznacznie na myśli to, że renta z trzeciej przesłanki kompensować ma właśnie (i tylko) korzyści, które poszkodowany osiągnąłby dzięki swoim szczególnym umiejętnościom czy talentom. W każdym razie, moment szczególnych umiejętności czy talentów podkreśla zgodnie w zasadzie cała doktryna. Zob. A. Szpunar, *Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 1963 r.*, III CO 38/62, op. cit., poz. 196, s. 415; A. Szpunar, *Roszczenie małoletniego...*, op. cit., s. 531; B. Bładowski, A. Gola, *Szkoda i odszkodowanie*, op. cit., s. 69; A. Szpunar, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, op. cit., s. 344; A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, op. cit., s. 152 i n.; G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki...*, op. cit., s. 142; J. Matys, *Szkoda na osobie – uwagi na tle art. 444 KC*, MoP 2004, Nr 10, s. 459; B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę...*, op. cit., s. 12 i n., 23, 28 i n., 39 i n.; A. Olejniczak, w: A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna. Tom III*, Warszawa 2014, art. 444, Nb 22, Nb 23; A. Śmieja, w: A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań...*, op. cit., s. 750; M. Wałachowska, w: M. Fras, M. Hąbdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 32, 57, 59; M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 268 i n., 270; R. Strugała, w: E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 12; E. Bagińska, w: eadem (red.), *System Prawa Medycznego...*, op. cit., s. 711; I. Długoszewska-Kruk, w: M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2023, art. 444, Nb 8. Z orzecznictwa zob. zwłaszcza uchwała SN (7) z 17.06.1963 r., III CO 38/62; orzeczenie SN z 19.10.1963 r., II CR 976/62, OSPiKA 1964, poz. 222; zob. także np. wyrok SA w Szczecinie z 21.05.2015 r., I ACa 55/15.

³³ Zob. R. Longchamps de Berier, *Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań...*, op. cit., s. 206; później wielokrotnie powtarzane (A. Szpunar, *Renta dla okaleczonego dziecka*, NP 1962/9, s. 1136; idem, *Roszczenie małoletniego...*, op. cit., s. 531 i n.; J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze sporwo-*

Pojawia się w tym miejscu pytanie, czy materialnie (majątkowo) rozumiane powodzenie może stanowić konsekwencję jedynie wykonywania nawet bardzo szeroko rozumianej pracy, czy też w grę wchodzić mogą innego rodzaju stany rzeczy lub zjawiska. Wydaje się, że jeśli z zakresu prawnie relewantnego powodzenia wyłączyć (jednostkowe czy incydentalne) zdarzenia i przyjąć odpowiednio szerokie rozumienie pracy, przestrzeń na inne niż praca desygnaty powodzenia stanie się niezwykle ograniczona, a być może nie będzie jej wcale. Przychodzące na myśl, nawet bardzo nietypowe czy niecodzienne drogi życiowe, które wybrać może człowiek, a które nie stanowią (czy raczej zdają się nie stanowić) szeroko nawet rozumianej pracy, trudno powiązać z korzyściami materialnymi czy majątkowymi, które wybory takie miałyby za sobą przynosić³⁴. Biorąc pod uwagę tradycję kulturową, należałoby spośród szeroko rozumianej pracy wyodrębnić pracę w gospodarstwie domowym w ogóle, a opiekę nad dziećmi w szczególności, a to dla podkreślenia, że zmniejszenie widoków na jej wykonywanie może być również relewantne na gruncie rozważanej w pracy przesłanki rentowej³⁵.

Nie przesądzając z całą stanowczością tego, czy materialnie (majątkowo) rozumiane powodzenie może być powiązane z czym innym niż z szeroko rozumianą pracą, a zwłaszcza nie przesądzając w sposób stanowczy, czy spośród szeroko rozumianej pracy nie należałoby jeszcze wyróżnić innych niż praca w gospodarstwie domowym postaci jej wykonywania, wydaje się w świetle powyższego, że należy uznać trafność tych poglądów wyrażanych w doktrynie, które wiążą „powodzenie na przyszłość” wyłącznie z (szeroko rozumianą) pracą, a ściślej z korzyściami materialnymi (majątkowymi), które ta praca przynosi³⁶.

W tym miejscu należy powrócić do wątku różnicy między uszczerbkiem indeminizowanym rentą odszkodowawczą z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość a krzywdą, której indeminizacji służy zadośćuczynienie. W wielu wypowiedziach doktryny odnaleźć można bowiem sformułowania, sugerujące

dowania uszczerbku..., op. cit., s. 97; A. Szpunar, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, op. cit., s. 344; idem, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, op. cit., s. 152 i n.; B. Bładowski, A. Gola, *Szkoda i odszkodowanie*, op. cit., s. 69; M. Safjan, w: K. Pietrzykowski (red.), *Komentarz KC. T. I*, Warszawa 2020, art. 444, Nb 27.

³⁴ Przykładowo, wstąpienie do zakonu kontemplacyjnego definicyjnie wiąże się (a przynajmniej wiązać się powinno) z ubóstwem; podobnie wybór drogi ochotnika na wojnach toczonych nawet w słusznej sprawie przynieść może z założenia jedynie trudno przeliczalne na pieniądze honor i sławę.

³⁵ W tym sensie adekwatność zachowuje podawany przynajmniej od około stu lat przykład oszczenia młodej kobiety, zmniejszającego szanse na dobre (w znaczeniu dobrostanu finansowego zapewnianego przez męża) zamażpójście, o ile jednak, o czym dalej, można będzie uznać, że powodzenie pokrzywdzonej wiązałoby się wedle odpowiedniego prawdopodobieństwa z taką właśnie drogą życiową. W tym kontekście zob. zwłaszcza R. Longchamps de Berier, *Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań...*, op. cit., s. 206 i później A. Szpunar, *Renta dla okaleczonego dziecka*, op. cit., s. 1136; M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 270 i n.; P. Sobolewski, w: K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz...*, op. cit., art. 444, Nb 74. W odmiennym kierunku, sugerując relewancję stanu faktycznego wyłącznie na gruncie art. 445 § 1 k.c., J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 97.

³⁶ Zob. zwłaszcza J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 97 i n.

objęcie przez trzecią przesłankę rentową właśnie krzywdy. Najwyraźniej dostrzec to można wtedy, gdy prawna relewancja (na podstawie art. 444 § 2 k.c.) przypisywana jest nie tyle materialnym czy majątkowym konsekwencjom zmniejszenia widoków powodzenia, ile samemu zmniejszeniu widoków powodzenia; powodzenia traktowanego, jeśli można tak powiedzieć, jako ogół życiowych szans poszkodowanego. Mowa w tym kontekście przede wszystkim o „ogólnym pogorszeniu szans życiowych”³⁷. Niekiedy klasy lub typy stanów faktycznych wskazywane są bardziej szczegółowo. Mowa, przykładowo, o niemożności uzyskania wykształcenia (możliwego do uzyskania czy pożądanego przez pokrzywdzonego)³⁸; jest to jednak raczej jedna z okoliczności prowadzących do zmniejszenia widoków powodzenia niż samo zmniejszenie widoków powodzenia. To samo powiedzieć można o uznaniu za uszczerbek niemożności wykonywania zawodu wiążącego się ze szczególnie wysokim zaufaniem³⁹ (jeśli zaufaniu temu nie towarzyszą korzyści materialne czy majątkowe), zawodu wcześniej wybranego⁴⁰ czy wymarzonego⁴¹ (z tożsamym zastrzeżeniem).

Ustalenie znaczenia terminu „widoki powodzenia [na przyszłość]” pozwala powrócić do kwestii prawdopodobieństwa, z jakim możliwe w chwili wyrządzenia szkody na osobie powodzenie wystąpiłoby w przyszłości. Prawdopodobieństwo to, jak powiedziano, może w zależności od stanu faktycznego oscylować od wartości zmierzających do 0 po wartości zmierzające do 1 (prawdopodobieństwo graniczące z pewnością). Elementarne intuicje prawnicze, osadzone w, najogólniej rzecz ujmując, zasadach cywilnoprawnej odpowiedzialności odszkodowawczej podpowiadają, że przyjęcie wymogu prawdopodobieństwa graniczącego z pewnością (czy choćby tylko bardzo wysokiego) pozbawi rozważane roszczenie jakiegokolwiek praktycznej doniosłości. Niezwykle rzadko, jeśli w ogóle, osiągnięcie powodzenia we wcześniej przyjętym znaczeniu jest bowiem niemal pewne. Ale też akceptacja wyniku wykładni umożliwiającego uwzględnianie roszczeń mających indemnizować uszczerbek, który niemal na pewno nigdy by nie wystąpił, czyniłaby z rozważanej

³⁷ Zob. A. Szpunar, *Renta dla okaleczonego dziecka*, op. cit., s. 1136; idem, *Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 1963 r.*, III CO 38/62, op. cit., poz. 196, s. 415; idem, *Czyny niedozwolone w Kodeksie cywilnym*, op. cit., s. 97; idem, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, op. cit., s. 354; J. Matys, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 459. Niejednoznacznie A. Szpunar, *Roszczenie małoletniego...*, op. cit., s. 533; B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę...*, op. cit., s. 25 i n. Jednoznacznie odmiennie, trafnie m.in. J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 97; G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki...*, op. cit., s. 142. W orzecznictwie zob. zwłaszcza uchwała SN (7) z 17.06.1963 r., III CO 38/62.

³⁸ Zob. m.in. J. Matys, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 461; A. Śmieja, w: A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań...*, op. cit., s. 750; M. Safjan, w: K. Pietrzykowski (red.), *Komentarz KC...*, op. cit., art. 444, Nb 29; L. Jantowski, w: M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 11. Zob. także podobnie M. Wałachowska, w: M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 58.

³⁹ Zob. zwłaszcza M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 268 i n.

⁴⁰ Zob. zwłaszcza A. Szpunar, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, op. cit., s. 344; A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, op. cit., s. 152 i n.; J. Matys, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 459.

⁴¹ Zob. zwłaszcza M. Wałachowska, w: M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 32; podobnie wcześniej A. Szpunar, *Renta dla okaleczonego dziecka*, op. cit., s. 1136.

przesłanki rentowej coś w rodzaju przyjemnego dla poszkodowanego dodatku do odszkodowania (zadośćuczynienia), który należałby mu się właściwie zawsze, niezależnie od innych okoliczności.

Znalezienie punktu równowagi między wyżej naszkicowanymi skrajnościami, który mógłby zostać uznany za właściwy wynik wykładni art. 444 § 2 k.c. w rozważanym w niniejszej pracy zakresie, wydaje się sprawą nielegitymowalną ani dyrektywami językowymi wykładni, ani też argumentacją systemową. Odnosić wypadać należy, że w dyskusji nad tym zagadnieniem (nieco odmiennie konceptualizowanym) powoływane są z jednej strony argumenty z art. 361 § 2 k.c. (skoro renta jest postacią odszkodowania za szkodę majątkową, a szkoda majątkowa obejmuje m.in. utracone korzyści, to utracone korzyści, które indemnizuje renta, powinny być rozumiane tak samo jak w przypadku art. 361 § 2 k.c. – co wymagałoby bardzo wysokiego, jeśli nie graniczącego z pewnością, prawdopodobieństwa ich powstania w przyszłości)⁴², z drugiej – argumenty z metajęzykowych kwalifikacji uszczerbku indemnizowanego przez rentę z trzeciej przesłanki jako tzw. szkody ewentualnej albo utraconej szansy⁴³. Argumentacje te obciążone są jednak przynajmniej błędem *petitio principii*. Zanim bowiem nie przeprowadzi się wykładni art. 444 § 2 k.c. w odniesieniu do „zmniejszenia widoków powodzenia [na przyszłość]”, nie sposób będzie stwierdzić, czy uszczerbek wyrównywany rentą jest „normalną” szkodą (w postaci *lucrum cessans*) choćby z tego względu, że art. 444 § 2 k.c. może stanowić przepis szczególny (modyfikator treściowy) art. 361 § 1 k.c.; nadto zaś wymóg graniczącego z pewnością prawdopodobieństwa stawiany „normalnym” utraconym korzyściom nie wynika z tekstu ustawy, lecz jest akceptowany przez kulturę prawną, której zdarza się zresztą różnicować wymagany stopień prawdopodobieństwa w zależności od klasy albo typu stanów faktycznych⁴⁴. Odpowiednio, kwalifikacja uszczerbku indemnizowanego przez rentę z trzeciej przesłanki do określonej kategorii metajęzykowej (szkody ewentualnej, utraconych

⁴² Istotną część doktryny uznaje art. 444 § 2 k.c. za realizację, uszczegółowienie, zastosowanie itp. art. 361 § 2 k.c., podnosząc niejednokrotnie, że przepis ten ani nie rozszerza, ani nie ogranicza pojęcia szkody z art. 361 § 2 k.c. Zob. wyraźnie A. Szpunar, *Renta dla okaleczonego dziecka*, op. cit., s. 1131; J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 65 i n., 69; A. Szpunar, *Roszczenie małoletniego...*, op. cit., s. 529; idem, *Czyny niedozwolone w Kodeksie cywilnym*, op. cit., s. 93; idem, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, op. cit., s. 343 i n.; B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę...*, op. cit., s. 9 i n., 20, 23; M. Dreła, *Renta deliktowa*, op. cit., s. 30 i n., 33. Zob. także G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki...*, op. cit., s. 140 i n., 143; E. Bagińska, *Kompensacja utraconej szansy – problem związku przyczynowego czy szkody?*, w: A. Olejniczak, J. Haberko, A. Pyrzyńska, D. Sokołowska (red.), *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, Warszawa 2015, s. 51. W orzecznictwie zob. zwłaszcza uchwała SN (7) z 17.06.1963 r., III CO 38/62.

⁴³ Za odmiennieścią uszczerbku indemnizowanego przez rozważaną rentę od szkody w znaczeniu art. 361 § 2 k.c. zob. wyraźnie M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 267, 273; R. Strugała, w: E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 11, 16. Tak też, jak się wydaje, uznając adekwatność terminu „szkoda ewentualna”, Z. Banaszczyk, M. Kaliński, w: T. Dukiet-Nagórska, A. Liszewska (red.), *System Prawa medycznego...*, op. cit., s. 157. Zob. także, na tle poglądu o relewancji utraty szansy: E. Bagińska, *Kompensacja utraconej szansy...*, op. cit., s. 48; eadem (red.), *System Prawa Medycznego...*, op. cit., s. 711.

⁴⁴ Por. M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 268.

szans) wymaga także (poza nadaniem tym kategoriom możliwie ścisłego znaczenia) wcześniejszego uzyskania wyniku wykładni art. 444 § 2 k.c.

Wobec nieadekwatności argumentów językowych i systemowych, rozstrzygnięcie postawionego pytania może znajdować oparcie jedynie w założeniach funkcjonalnych przypisywanych racjonalnemu aksjologicznie prawodawcy – ma więc w istocie charakter moralny. Bez wchodzenia w niezwykle obszerną literaturę przedmiotu, można bez ryzyka błędu powiedzieć, że prawodawca nie tylko ustanawia normy zapewniające szczególną (względem pozostałych prawnie relewantnych szkód) ochronę tego, kto doznał szkody na osobie, lecz także (przynajmniej) dyrektywę interpretacyjną, nakazującą rozstrzygać wątpliwości interpretacyjne co do zakresu indemnizacji na korzyść poszkodowanego. W konsekwencji z pełnym przekonaniem można przyjąć, że racjonalny aksjologicznie prawodawca – uznając zdrowie człowieka za dobro godne szczególnej ochrony – preferuje interesy poszkodowanego na osobie względem interesów innych podmiotów (obowiązanych do naprawienia szkody). Prowadzi to do wniosku, że prawdopodobieństwo osiągnięcia przez poszkodowanego powodzenia nie musi być tak wysokie, że aż graniczące z pewnością. Ale też relacja preferencji nie ma charakteru absolutnego (w przeciwnym razie jedyną przesłanką roszczeń z tytułu szkody na osobie byłby fakt jej doznania, a ich wielkość nie byłaby niczym limitowana). Sprzeciwia się to uznaniu za wystarczające prawdopodobieństwa nie tylko zbliżającego się do 0 (minimalnego, pomijalnego), lecz także niskiego, małego, niewielkiego czy niedużego. W zakreślonych w tym miejscu ramach – ciągle, przyznać trzeba, szerokich – gdzie wystarczające zdaje się prawdopodobieństwo większe niż niskie, małe, niewielkie czy nieduże, sąd zdaje się uzyskiwać pole swobody orzeczniczej, swobodnie mówiąc, tym bardziej zawężającej się, im bardziej prawdopodobieństwo osiągnięcia powodzenia w danym stanie faktycznym zbliżałoby się do pewności.

Ułatwieniem w poruszaniu się w polu zarysowanej tu swobody orzeczniczej służy dotychczasowy dorobek doktryny, która dochodzi do wniosków w gruncie rzeczy bardzo podobnych (niekiedy chyba wręcz tożsamy) z wnioskami wyżej przyjętymi; przy czym uzasadnia je odmiennie (względnie nie uzasadnia wcale). Przyjąć należy jako punkt wyjścia, że zdecydowana większość ludzi podejmuje w pewnym momencie swojego życia pracę (w szerokim, określonym wcześniej tego słowa znaczeniu), stąd prawdopodobieństwo jej podjęcia (ewentualnie kontynuowania) przez poszkodowanego określić można bez ryzyka błędu jako bardzo wysokie, jeśli nie graniczące z pewnością. Do odmiennego wniosku prowadzić mogłyby chyba tylko szczególne własności psychofizyczne poszkodowanego (np. inwalidztwo lub upośledzenie umysłowe takiego rodzaju lub stopnia, że podjęcie pracy byłoby, rozsądnie na sprawę patrząc, nieprawdopodobne). Dalej, jeśli żadne okoliczności nie przemawiają za przyjęciem odmiennych wniosków, na konstatacji, że poszkodowany podjąłby w przyszłości pracę (ewentualnie pracę tą kontynuował), możliwości sądu się kończą. Będzie tak zwłaszcza w odniesieniu do małoletnich, w szczególności małych dzieci⁴⁵. Jeśliby natomiast poszkodowany

⁴⁵ Zob. podobnie J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 89; B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę...*, op. cit., s. 34 i n., 39 i n.; E. Bagińska, *Kompensacja*

cechował się właściwościami, które pozwalają z większym niż niskie, małe, niewielkie czy nieduże prawdopodobieństwem przewidzieć, jaką pracę podjąłby poszkodowany, sąd uzyskuje możliwość uznania za uszczerbek materialnych czy majątkowych konsekwencji niemożności podjęcia lub kontynuowania takiej właśnie pracy. W odniesieniu do małoletnich zbliżających się do pełnoletności taką okolicznością będzie przede wszystkim wybrany kierunek edukacji; nie można też wykluczyć planów życiowych samego małoletniego, jeśli podejmowane przez niego samego starania nadawały im cechę powagi⁴⁶. Przykładowo, trudno uznać za podstawę ustalania charakteru przyszłej pracy deklaracje małoletniego, że chciałby zostać fizykiem jądrowym, jeśli uczy się on w klasie humanistycznej, a dotychczasowe oceny z przedmiotów ścisłych ledwo wystarczały do promocji do kolejnej klasy. Zdecydowanie inaczej spojrzeć trzeba by natomiast na laureata konkursów fizycznych, który jako licealista odbył uzyskany jako nagroda w międzynarodowym konkursie staż przy reaktorze badawczym MARIA w elektrowni atomowej w Świerku. To samo powiedzieć można o poszkodowanych, którzy wykonywali już pracę w odniesieniu do jej prawdopodobnego przebiegu, w szczególności przyszłych awansów⁴⁷. Uogólniając, chodziłoby o takie cechy czy właściwości (talenty, umiejętności, predyspozycje itp.) poszkodowanego, które pozwalałyby przyjąć, że z większym niż statystyczne prawdopodobieństwem osiągnąłby w przyszłości powodzenie związane z pracą odpowiadającą owym cechom czy właściwościom⁴⁸.

Z bardzo daleko idącym sceptycyzmem odnieść się należy natomiast do poglądu nakazującego uwzględniać w owych przewidywaniach charakter środowiska społecznego poszkodowanego małoletniego, zwłaszcza jeśliby miało ono prowadzić do zanegowania szansy wykonywania pracy w ogóle, a pracy odpowiadającej jego szczególnym cechom czy właściwościom w szczególności. Takie podejście, najprościej rzecz ujmując, rażąco uderzałoby w aksjologię przypisywaną prawodawcy⁴⁹.

utrąconej szansy..., op. cit., s. 60. W kontekście pierwszej przesłanki rentowej zob. np. G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki...*, op. cit., s. 142.

⁴⁶ Zob. podobnie, a w niektórych przypadkach w zasadzie tożsamo, A. Szpunar, *Renta dla okaleczonego dziecka*, op. cit., s. 1135; idem, *Glosa do wyroku SN z 28 stycznia...*, op. cit., s. 418; idem, *Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 1963 r.*, III CO 38/62, op. cit., poz. 196, s. 416; J. Matys, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 459; A. Rzetecka-Gil, *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania – część ogólna*, Lex/el. 2010, art. 444, Nb 23; B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę...*, op. cit., s. 25 i n., 39 i n.; A. Olejniczak, w: A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz...*, op. cit., art. 444, Nb 22; M. Wałachowska, w: M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 60; Z. Banaszczyk, M. Kaliński, w: T. Dukiet-Nagórska, A. Liszewska (red.), *System Prawa medycznego...*, op. cit., 2.1.1.6 Szkoda ewentualna. W orzecznictwie zob. wyrok SN z 6.03.1963 r., ISNCP 1964, poz. 37; wyrok SN z 11.08.1977 r., I CR 380/77.

⁴⁷ Zob. m.in. A. Szpunar, *Renta dla okaleczonego dziecka*, op. cit., s. 1135; J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 81; G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki...*, op. cit., s. 142; G. Bieniek, J. Gudowski, w: J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2018, art. 444, Nb 30. W orzecznictwie zob. np. orzeczenie SN z 29.10.1962 r., NP 1963/7, s. 76; wyrok SN z 31.10.1966 r., II CR 372/66.

⁴⁸ Zob. B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę...*, op. cit., s. 34 i n. (wskazując środowisko społeczne jedynie jako jedną z kilku okoliczności kształtujących ustalenia co do pracy prawdopodobnie wykonywanej w przyszłości przez małoletniego).

⁴⁹ Zob. szerzej K. Mularski, w: M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, Warszawa 2022, art. 444, Nb 10 (s. 972 i n.). W kontekście statusu majątkowe-

TREŚĆ ROSZCZENIA O RENTĘ Z TYTUŁU ZMNIEJSZENIA WIDOKÓW POWODZENIA NA PRZYSZŁOŚĆ

1. Ustalenie przesłanek roszczenia o rentę z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość pozwala przejść do ustalenia jego treści. Dla większej jasności rozważań należy przypomnieć, że w predykcje „X ma widoki na Z” zmienna X przebiega zbiór osób fizycznych (w tym dzieci poczętych, art. 446¹ k.c.), natomiast zmienna Z przebiega zbiór stanów rzeczy bądź zjawisk, których wystąpienie (zajście) było możliwe w odniesieniu do określonej osoby fizycznej. Zdecydowanie najważniejszym, jeśli nie jedynym stanem rzeczy (zjawiskiem), okazuje się wykonywanie szeroko rozumianej pracy, w tym pracy w gospodarstwie domowym, o ile byłaby wykonywana w dłuższej czy nawet dożywotniej perspektywie czasu. Aby stwierdzić, że szkoda na osobie spowodowała zmniejszenie tak rozumianych widoków powodzenia, należy stwierdzić z prawdopodobieństwem większym niż niskie, małe, niewielkie czy nieduże, że poszkodowany pracę by wykonywał; okoliczności stanu faktycznego mogą pozwalać na dokładniejsze określenie charakteru pracy, która byłaby w przyszłości wykonywana. Na tej podstawie można już określić najważniejsze parametry treści roszczenia, tj. jego wysokość i czas, na jaki przysługuje.

2. Nie ulega wątpliwości, że wysokość renty powinna możliwie jak najdokładniej odpowiadać wielkości uszczerbku, którego wyrównaniu służy⁵⁰. To ogólne stwierdzenie wypełniane jest treścią przede wszystkim w obszernej literaturze i orzecznictwie dotyczącym pierwszej przesłanki rentowej, tj. całkowitej lub częściowej utraty zdolności do pracy zarobkowej. W tym miejscu nie sposób oczywiście referować bogatego dorobku polskiej cywilistyki. Wystarczy, jak się wydaje, powiedzieć, ograniczając odniesienia literaturowe do trzeciej przesłanki rentowej, że w odniesieniu do poszkodowanych, którzy ponieśli uszczerbek polegający na niemożliwości uzyskiwania korzyści materialnych czy majątkowych z wykonywanej pracy, a o pracy tej nie da się powiedzieć nic bardziej szczegółowego niż to, że pokrzywdzony najpewniej by ją wykonywał, wysokość renty powinna odpowiadać średniej płacy w kraju (ewentualnie na jakimś jego obszarze), ustalonej według dostępnych powszechnie danych upublicznianych przez powołane do tego podmioty (np. Główny Urząd Statystyczny)⁵¹. Zdaje się też nie budzić wątpliwości, że wobec zwolnienia renty odszkodowawczej z obowiązku podatkowego jej wysokość powinna odpowiadać

go pokrzywdzonego jako rzekomej przesłanki ustalania wielkości krzywdy, a w konsekwencji wysokości zadośćuczynienia pieniężnego, zob. także idem, art. 445, Nb 17, s. 992 i n.

⁵⁰ W kontekście trzeciej przesłanki rentowej zob. tak samo albo bardzo podobnie A. Szpunar, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, op. cit., s. 345, 348; idem, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, op. cit., s. 146.

⁵¹ Tak samo albo w bardzo podobnym kierunku J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 80; A. Szpunar, *Czyny niedozwolone w Kodeksie cywilnym*, op. cit., s. 93; idem, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, op. cit., s. 155; G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki...*, op. cit., s. 143, 148, 252. Zob. także, z podkreśleniem konieczności przyjęcia równych szans życiowych małoletnich K. Mularski, w: M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, op. cit., art. 444, Nb 10 (s. 972). Wyraźnie odmiennie, przeciwko uśrednianiu renty do średniego wynagrodzenia uchwała SN (7) z 17.06.1963 r., III CO 38/62.

średniej płacy netto⁵². W przypadku natomiast takich stanów faktycznych, w których udało się ustalić z dostatecznym prawdopodobieństwem, że pokrzywdzony wykonywałby bliżej określoną pracę, należałoby ustalić średnią płacę uzyskiwaną przez osoby wykonujące taką właśnie pracę; z zastrzeżeniem wyjątkowych okoliczności, mogących wskazywać na to, że poszkodowany uzyskiwałby w ramach wykonywanej aktywności szczególnie wysokie (albo szczególnie niskie) dochody⁵³. W odniesieniu do takich bardziej szczegółowo ustalonych aktywności konieczna byłaby refleksja, czy w skład korzyści materialnych bądź majątkowych, których uzyskiwanie stanowi konsekwencję ich wykonywania, nie wchodzi elementy mające wynagradzać szeroko rozumiane koszty osoby wykonującej daną aktywność, które nie powinny być wyrównywane rentą (ponieważ poszkodowany nie będzie tych kosztów ponosił)⁵⁴. Nie można też wykluczyć, że charakter takiej bardziej szczegółowo ustalonej aktywności przemawiać będzie za przyznaniem renty o wysokości różniącej się co do wysokości poszczególnych rat nie tylko w relacji rocznej (kilkuletniej), ale odniesionej do krótszych odcinków czasu⁵⁵.

Jeśli spośród szeroko rozumianej pracy wyróżni się pracę w gospodarstwie domowym, a istnieją podstawy do uznania, że właśnie taką pracę podjąłby (kontynuował) poszkodowany, to ustalić by należało (co, biorąc pod uwagę zaawansowania współczesnych nauk demograficznych, wydaje się nie sprawiać szczególnych trudności) zamożność przeciętnego gospodarstwa domowego, jakie prawdopodobnie prowadziłyby (kontynuował) pokrzywdzony i na tej podstawie – wysokość odpowiedniej renty. Szczególne okoliczności danego stanu faktycznego mogą, rzecz jasna, prowadzić do odmiennych wniosków i przyjęcia większego stopnia zamożności gospodarstwa domowego⁵⁶.

3. W odniesieniu do czasu trwania stosunku zobowiązaniowego, w ramach którego dłużnik obowiązany będzie do spełniania świadczeń rentowych, powiedzieć można chyba tylko tyle, że powinien on odpowiadać prawdopodobnemu odcinkowi czasu, przez który dana aktywność byłaby wykonywana. Zagadnieniu temu ponownie poświęcono wiele uwagi w kontekście pierwszej przesłanki rentowej,

⁵² Można w tym miejscu zauważyć, że przyjęty wynik wykładni oznacza odrzucenie przyjmowanego w niektórych obcych systemach prawnych sposobu obliczania odszkodowania za tzw. utraconą szansę (zob. najszerzej E. Bagińska, *Kompensacja utraconej szansy...*, op. cit., s. 44, 47, 52, 56, 62).

⁵³ Zob. m.in. G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki...*, op. cit., s. 148; B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę...*, op. cit., s. 34 i n. W orzecznictwie zob. wyrok SN z 8.11.1977 r., I CR 380/77.

⁵⁴ Zob. na tle kosztów noclegów, tzw. strawnego czy rozłakowego, J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 75; zob. także B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę...*, op. cit., s. 34 i n.

⁵⁵ Tak trafnie M. Dreła, *Renta deliktowa*, op. cit., s. 45.

⁵⁶ Przykładowo poszkodowana zamierzała zawrzeć związek małżeński z bardzo zamożnym mężczyzną, który poniósł śmierć w tym samym wypadku, w którym poszkodowana doznała szkody na osobie, a charakter doznanej szkody wyklucza, praktycznie rzecz biorąc, zawarcie związku małżeńskiego z kimś innym o podobnym statusie materialnym czy majątkowym. Podstawą argumentacji jest tu art. 23 ust. 1 KRO, wyrażający zasadę równej stopy życiowej małżonków.

podejmując refleksję przede wszystkim nad prawdopodobną chwilą ustania aktywności zawodowej (przejęciem na emeryturę). Ugruntowując uwagi jedynie w poglądach doktryny dotyczących zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość, można stwierdzić, że renta ta powinna uwzględniać również okres prawdopodobnego ustania aktywności poszkodowanego. Nie mogąc realizować określonej aktywności, nie mógł on również nabyć prawa do świadczeń emerytalnych; ich utrata również ma charakter prawnie relewantnego uszczerbku⁵⁷. Zastrzec jednak należy, że niektóre z aktywności składających się na szeroko rozumianą pracę nie niosą za sobą nabycia uprawnień do świadczeń emerytalnych; wówczas określenie chwili wygaśnięcia stosunku zobowiązaniowego stawałoby się możliwe⁵⁸.

RELACJA RENTY Z TYTUŁU ZMNIJSZENIA WIDOKÓW POWODZENIA NA PRZESZŁOŚĆ DO RENTY Z TYTUŁU CAŁKOWITEJ LUB CZĘŚCIOWEJ UTRATY DO PRACY ZAROBKOWEJ

Przeprowadzenie procesu wykładni „zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość” daje możliwość określenia relacji treści i zakresu tego wyrażenia do treści i zakresu art. 444 § 2 *in principio* k.c., konstruującego tzw. pierwszą przesłankę rentową. Aby możliwość ta została zrealizowana, konieczne byłoby wszakże ustalenie również treści i zakresu „całkowitej lub częściowej utraty do pracy zarobkowej” albo przynajmniej wybór określonego wyniku wykładni tego terminu, spośród różniących się od siebie (przynajmniej co do szczegółów) wyników wykładni proponowanych w doktrynie. Nie sposób jednak nie zauważyć, że przy przyjęciu odpowiednio szerokiego – tożsamego z przyjętym w niniejszej pracy – rozumienia terminu „praca” z art. 444 § 2 k.c., jako wszelkiego rodzaju dostatecznie trwałej, nie-bezprawnej aktywności człowieka przynoszącej określone korzyści materialne czy majątkowe, zakres obu przesłanek okaże się zbieżny. Wobec dominującego, lecz niejednolitego (i, nawiasem mówiąc, wcale nie wynikającego z językowej wykładni terminu „utracił”) poglądu współczesnej polskiej cywilistyki, zgodnie z którym przesłanka utraty zdolności do pracy zarobkowej nie może przynajmniej co do zasady znaleźć zastosowania wobec małoletnich, jedyną właściwie różnicą między oboma przesłankami rentowymi byłoby to, że renta z trzeciej przesłanki służyłaby indemnizacji szkód doznanych przez małoletnich⁵⁹. Nie sposób nie zauważyć, że

⁵⁷ Tak trafnie m.in. J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 94.

⁵⁸ Zob. G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki...*, op. cit., s. 141.

⁵⁹ Bardzo podobnie, o [jedynie] „teoretycznie samodzielny” charakterze przesłanki J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 65; G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki...*, op. cit., s. 148 i n.; G. Bieniek, J. Gudowski, w: J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz...*, op. cit., art. 444, Nb 59; M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 267, 269, 273 i n. Odnotowano (jakkolwiek weryfikacja tej tezy wymagałaby przebadania ogromnego orzecznictwa ugruntowanego w art. 444 § 2 k.c.), że w praktyce trzecia przesłanka rentowa nigdy nie stanowi samodzielnej podstawy przyznania renty odszkodowawczej; zob. J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 97, 99 i ostatnio M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 267, 273 i n. W orzecznictwie przeciwko samodzieln-

takie wnioski – zgodne z dawno wypowiedzianymi opiniami J. Rezlera – podważają przynajmniej założenie o racjonalności językowej i legislacyjnej prawodawcy, który konstruowałby roszczenie niemające w zasadzie widoków powodzenia na znalezienie zastosowania swoich przesłanek w praktyce⁶⁰.

Obrona założenia o racjonalności prawodawcy mogłaby przebiegać następująco. Po pierwsze, być może zmuszałaby do modyfikacji wyniku wykładni przyjętego w niniejszej pracy i znacznego poszerzenia treści (w konsekwencji zakresu) terminu „zmniejszenie widoków powodzenia na przyszłość”. Po drugie, nie byłoby wykluczone wprowadzenie zmian do najpowszechniej akceptowanego wyniku wykładni terminu „utrata zdolności do pracy zarobkowej”, tak aby w jego granicach mieściły się np. jedynie takie utracone korzyści, których uzyskanie było dla poszkodowanego niemal pewne (a przynajmniej bardzo prawdopodobne); pozostałe utracone korzyści, o mniejszym (lecz ciągle wyższym niż niskie, małe niewielkie czy nieduże) prawdopodobieństwie ich uzyskania, byłyby wyrównywane trzecią przesłanką rentową⁶¹. Wówczas, być może, renta z trzeciej przesłanki, zgodnie z niejednokrotnie wyrażanym stanowiskiem, służyłaby indemnizacji tego rodzaju korzyści, których uzyskanie byłoby warunkowane szczególnymi talentami czy zdolnościami poszkodowanego (przy czym korzyści te ciągle mogą być przecież uznane za wchodzące w zakres normalnego czy standardowego przebiegu kariery zawodowej poszkodowanego; adekwatną podstawą prawną byłaby więc ciągle pierwsza przesłanka rentowa). Możliwe byłoby także ograniczenie zakresu „pracy zarobkowej” do stosunku pracy i, ewentualnie, prowadzenia działalności gospodarczej; poza zakresem pojęcia zostawiając uzyskiwanie korzyści materialnych czy majątkowych z działalności

ności trzeciej przesłanki rentowej najwyraźniej wyrok SN z 3.12.1970 r., I PR 427/70; wyraźnie odmiennie uchwałą SN (7) z 17.06.1963 r., III CO 38/62. Mniej jednoznacznie, wskazując, że rozważana w niniejszej pracy przesłanka ma charakter samodzielny, niemniej „najczęściej” łączy się z pierwszą przesłanką rentową: J. Matys, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 459; A. Olejniczak, w: A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz...*, op. cit., art. 444, Nb 21. W odmiennym kierunku, próbując wyraźnie odgraniczyć zakres zastosowania pierwszej i trzeciej przesłanki rentowej, zob. zwłaszcza E. Bagińska, w: eadem (red.), *System Prawa Medycznego...*, op. cit., s. 711. Co do poglądów wskazujących jednoznacznie na samodzielność rozważanej przesłanki rentowej zob. A. Szpunar, *Renta dla okaleczonego dziecka*, op. cit., s. 1133; idem, *Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 1963 r.*, III CO 38/62, op. cit., poz. 196, s. 415; idem, *Roszczenie małoletniego...*, op. cit., s. 532; idem, *Czyny niedozwolone w Kodeksie cywilnym*, op. cit., s. 94, 97; idem, *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, op. cit., s. 344, 353; idem, *Odszkodowanie za szkodę majątkową...*, op. cit., s. 147; G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki...*, op. cit., s. 140 i n.; B. Burian, *Roszczenie małoletniego o rentę...*, op. cit., s. 11; M. Dreła, *Renta deliktowa*, op. cit., s. 30, 37; A. Śmieja, w: A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań...*, op. cit., s. 749; M. Safjan, w: K. Pietrzykowski (red.), *Komentarz KC...*, op. cit., art. 444, Nb 27; P. Sobolewski, w: K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz...*, op. cit., art. 444, Nb 75; I. Długoszewska-Kruk, w: M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny...*, op. cit., art. 444, Nb 8.

⁶⁰ Z pełnym przekonaniem można przyjąć, że w przypadku uchylenia trzeciej przesłanki rentowej doszłoby do zmiany dominującego wyniku wykładni pierwszej przesłanki rentowej i objęcie zakresem tej przesłanki również małoletnich.

⁶¹ Por. w odniesieniu do przykładu młodego piłkarza na progu kariery M. Kaliński, *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 272 (w delikatnie polemicznym nawiązaniu do K. Mularski, w: M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, op. cit., art. 444, Nb 10, s. 972); por. także J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku...*, op. cit., s. 97 i n.

sportowej, artystycznej itp.⁶² Po trzecie, nie jest chyba wykluczona próba nieco innego spojrzenia na rentę z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość. Wydaje się, że rola renty z tego tytułu nie powinna być (a przynajmniej nie musi) sprowadzana do podstawy roszczeń osób małoletnich oraz, w trudnych do wyobrażenia przypadkach, osób, których powodzenie w przyszłości nie byłoby powiązane z szeroko nawet rozumiana praca. Prawodawca zdaje się bowiem rozstrzygać, że przynajmniej w odniesieniu do pewnej kategorii szkód spowodowanych uszkodzeniem ciała lub wywołaniem rozstroju zdrowia wystarczający jest niższy od standardowo wymaganego stopień prawdopodobieństwa ich wystąpienia, stanowiący jedną z przesłanek ich indemnizacji. Co więcej, rozważany w niniejszej pracy fragment przepisu dość jasno wyraża określoną aksjologię, preferującą w większym niż standardowy zakresie interesy tego, kto doznał szkody na osobie, w relacji do innych podmiotów (odpowiedzialnych za naprawienie szkody).

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone w pracy rozważania pozwalają stwierdzić, że roszczenie o rentę z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość przysługuje każdej osobie fizycznej (w tym dziecku poczętemu), która doznała takiego rodzaju uszkodzeń ciała lub rozstroju zdrowia, że traci możliwość wykonywania szeroko rozumianej pracy, w tym pracy w gospodarstwie domowym, a w konsekwencji korzyści materialnych czy majątkowych, które ta praca by przyniosła. Dla ustalenia związku przyczynowego między szkodą na osobie (zdarzeniem tą szkodę wywołującym) a materialnymi czy majątkowymi konsekwencjami niemożliwości podjęcia pracy, wystarczające jest ustalenie prawdopodobieństwa wyższego niż niskie, małe, niewielkie czy nieduże, że poszkodowany pracę by wykonywał. W zbiorze stanów faktycznych, w których nie ma podstaw do przewidywań, jaką dokładniej pracę poszkodowany podjąłby w przyszłości, co ma miejsce przede wszystkim w odniesieniu do małoletnich w ogóle, a małych dzieci w szczególności, sąd ustali rentę o wysokości odpowiadającej średniemu wynagrodzeniu w kraju (netto). Gdyby zaś okoliczności sprawy wskazywały na określony rodzaj pracy, renta powinna odpowiadać średnim wynagrodzeniem uzyskiwanym w zawodzie, który byłby prawdopodobnie wykonywany przez poszkodowanego. Szczególne zdolności czy talenty poszkodowanego (albo ich szczególny brak) mogłyby uzasadniać przyznanie renty niższej lub wyższej niż średnie wynagrodzenie w ramach określonego rodzaju pracy. Pracę należy przy tym rozumieć szeroko, jako każdą dostatecznie trwałą i nie-sprzeczną z normami systemu aktywność przynoszącą korzyści materialne czy majątkowe, w tym pracę w gospodarstwie domowym. Tak rozumiane „zmniejszenie widoków powodzenia na przyszłość” pokrywa się w zasadzie – z wyjątkiem sytuacji, gdy poszkodowanym jest małoletni – z powszechnie (choć niejednolicie) akceptowanym w doktrynie znaczeniem i zakresem „utruty zdolności

⁶² W tym kierunku ostatnio wyraźnie R. Strugała, w: E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, op. cit., art. 444, Nb 11.

do pracy zarobkowej”. Rolą rozważanego w pracy fragmentu przepisu wydaje się rozstrzygnięcie wątpliwości interpretacyjnych w odniesieniu do możliwości indemnizacji korzyści majątkowych, które poszkodowany uzyskałby w przyszłości z prawdopodobieństwem wyższym niż niskie, małe, niewielkie czy nieduże, lecz mniejszym niż prawdopodobieństwo graniczące z pewnością (a przynajmniej bardzo wysokie), którego wymaga się zwykle w odniesieniu do utraconych korzyści przy rencie z tytułu utraty zdolności do pracy zarobkowej. Rola ta zdaje się polegać także na wyraźnym wskazaniu wartości żywionych przez prawodawcę i określeniu preferencji w zbiorze wartości, które wchodzą między sobą w kolizję. Prawodawca w określonym zakresie preferuje bowiem interesy tego, kto doznał szkody na osobie, kosztem interesu podmiotu ponoszącego odpowiedzialność za szkodę.

BIBLIOGRAFIA

- Bagińska E., w: eadem (red.), *System Prawa Medycznego. Odpowiedzialność prywatnoprawna*. T. 5, Warszawa 2021.
- Bagińska E., *Kompensacja utraconej szansy – problem związku przyczynowego czy szkody?*, w: A. Olejniczak, J. Haberko, A. Pyrzyńska, D. Sokołowska (red.), *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, Warszawa 2015.
- Banaszczyk Z., Kaliński M., w: T. Dukiet-Nagórska, A. Liszewska (red.), *System Prawa medycznego. Tom III. Odpowiedzialność prawna w związku z czynnościami medycznymi*, Warszawa 2021.
- Bieniek G., *Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe*, Warszawa 2007.
- Bieniek G., Gudowski J., w: J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2018.
- Bładowski B., Gola A., *Szkoda i odszkodowanie*, Warszawa 1984.
- Burian B., *Roszczenie małoletniego o rentę z tytułu uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia*, w: E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Aktualne zagadnienia prawa prywatnego*, Wrocław 2012.
- Długoszewska-Kruk I., w: M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Drela M., *Renta deliktowa*, w: M. Drela (red.), *Renta w prawie polskim*, Wrocław 2016.
- Jantowski L., w: M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2022.
- Kaliński M., *Szkoda na osobie i jej naprawienie*, Warszawa 2021.
- Karoń K., *Historia antykultury*, Warszawa 2018.
- Longchamps de Berier R., *Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu Kodeksu*, Warszawa 1934.
- Matys J., *Szkoda na osobie – uwagi na tle art. 444 KC, MoP 2004, nr 10*.
- Mularski K., w: M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, Warszawa 2022.
- Mularski K., *Kilka uwag o granicach prawa i dyskusji nad tymi granicami*, w: R. Szczepaniak (red.), *Problemy pogranicza prawa cywilnego*, Warszawa 2022.
- Mularski K., *Kilka uwag o zbędnych fragmentach aktów normatywnych*, w: *Prawo wobec wyzwań współczesności*, t. V, Poznań 2008.
- Olejniczak A., w: A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna. Tom III*, Warszawa 2014.
- Radwański Z., Olejniczak A., Grykiel J., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2022.

- Rezler J., *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku na ciele lub zdrowiu (według prawa cywilnego)*, Warszawa 1968.
- Rzetecka-Gil A., *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania – część ogólna*, Lex/el. 2010.
- Safjan M., w: K. Pietrzykowski (red.), *Komentarz KC. T. I*, Warszawa 2020.
- Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/widoki;2535769.html>.
- Sobolewski P., w: K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2022.
- Strugała R., w: E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Szpunar A., w: *Materiały dyskusyjne do Projektu Kodeksu Cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały Sesji Naukowej 8–10 grudnia 1954 r.*, Warszawa 1955.
- Szpunar A., *Czyny niedozwolone w Kodeksie cywilnym*, S.C. 1970, t. XV.
- Szpunar A., *Głosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 1963 r., III CO 38/62*, OSPIKA 1965/9, poz. 196.
- Szpunar A., *Głosa do wyroku SN z 28 stycznia 1963 r., 2 CR 193/62*, NP 1964/4.
- Szpunar A., *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998.
- Szpunar A., *Renta dla okaleczonego dziecka, NP 1962/9*.
- Szpunar A., *Roszczenie małoletniego o rentę wypadkową*, NP 1968/4.
- Szpunar A., *Uwagi o rencie na rzecz poszkodowanego*, w: *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, Łódź 1997.
- Szpunar A., *W sprawie ustalenia renty z tytułu uszkodzenia ciała*, NP 1979/3.
- Śmieja A., w: A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część ogólna*, t. 6, Warszawa 2018.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 4, T–Ż (red. S. Dubisz), Warszawa 2003.
- Wałachowska M., w: M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, Warszawa 2018.
- Wielki słownik języka polskiego PAN*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/40384/widoki>.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2017.

Cytuj jako:

Mularski K., Grzesiowski K., *Renta z tytułu zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość*, „Ius Novum” 2023 (17) nr 2, s. 88–110. DOI: 10.26399/iusnovum.v17.2.2023.14/k.mularski/k.grzesiowski